

SILVIE PELCOVÁ, JIŘÍ ZOUNEK

OSUDY ČESKÉHO VĚDCE DVACÁTÉHO STOLETÍ

STANISLAV VELINSKÝ (1899–1991)

Stanislav Velinský je jedním z mnoha českých vědců, jehož životní pouť i vědeckou dráhu osudově ovlivňovaly klíčové události našich moderních dějin. Slibně se rozvíjející kariéra v meziválečném období – učitelská praxe, odborné publikace, činnost na obou českých univerzitách a v neposlední řadě aktivní účast v reformním pedagogickém hnutí třicátých let. Zlomem v životě Stanislava Velinského byla druhá světová válka. Největší válečný konflikt dvacátého století znamenal konec mnoha předválečných snahám. Po válce se mohl docent Velinský znovu pustit do práce, ale to už se neodvratně blížila snad nejtragičtější událost českých dějin tohoto století – Únor 1948. Únorový převrat přivedl Velinského k definitivnímu rozhodnutí opustit Československo a odejít tak od rozpracovaného díla. Odchodem z vlasti začala složitá životní etapa docenta Velinského. Žil v Americe, později v Anglii a nepřestával myslet na svoji rodnou zemi. Dožil se pádu komunistického režimu a konečně se mohl opět podívat domů. Ve svých devadesáti letech nabídl pomoc při obnově a přeměnách našeho školství. Realizovat všechny své plány a představy mu však nebylo dopřáno ...

Stanislav Velinský se narodil 18. října 1899 v Přelouči v učitelské rodině. Studoval na známém pražském gymnáziu v Křemencově ulici. Po maturitě se zapsal na Českou techniku v Praze, ale už po roce (1918) přestoupil na Filozofickou fakultu UK, kde působil v letech 1922–23 jako demonstrátor v Psychologickém ústavu. Díky svým rozsáhlým jazykovým znalostem mohl ve školním roce 1923/24 odjet na studijní cestu na Psychologický ústav pařížské Sorbony. Doktorátu filozofie dosáhl na Karlově univerzitě v roce 1924 a téhož roku odešel pracovat do Brna. Koncem listopadu 1924 byl „uveden v učitelský úřad“ na III. české státní reálce v Brně–Husovicích. Zde pracoval jako pomocný učitel do roku 1926. Ve výroční zprávě husovické reálky za školní rok 1925/26 je uveřejněn Velinského článek nazvaný *Poradny pro volbu povolání*. Autor hledá odpovědi na otázky: Co rozhoduje při volbě povolání nebo studia? Co s dítětem po

ukončení školy? V dalších částech článku se věnuje problematice poradenství v širším kontextu. Dokonce se snažil zřídit poradnu pro volbu povolání přímo na reálce v Husovicích, ale jeho plán nebyl realizován.

V roce 1926 nastoupil na místo pomocné vědecké síly při Pedagogickém semináři Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Stal se tedy blízkým spolupracovníkem Otokara Chlupa a Jana Uhra, čelných představitelů brněnského semináře a meziválečné pedagogiky. Ve stejném roce vychází Velinskému v Bratislavě kniha nazvaná *Školská měření*. Jde o drobnou publikaci, v níž se zabývá hodnocením žáků a rozpracovává metody kvantitativní analýzy signalizující počátek nového přístupu ke zmiňované problematice. Přiklon k novým směrům v pedagogické metodologii zesílil u Velinského zvláště po studiu v USA a bližším poznání americké pedagogické psychologie, především behaviorismu. Současně s tímto myšlenkovým vývojem se odklání od brněnské vědecké školy reprezentované O. Chlupem.

Mezinárodně ceněný Velinského spis *Individuální základy sociální pedagogiky* vyšel v roce 1927 nákladem Společnosti Nových škol v Brně. Náplň knihy vystihuje už její podtitul: Pokus o vymezení oboru a úkolu sociální pedagogiky. Autor se v knize zabývá otázkou, zda je pedagogika vědou nebo uměním. Velinský dále rozlišuje vědu obecnou a vědu experimentální. Od těchto obecně metodologických úvah přechází k problematice sociální pedagogiky. Ta, podle autora, vyzvedá kolektiv nad individuum a vyvozuje odtud nutnost přípravy individua pro kolektiv. Studuje cíle, které jsou dány kolektivem. Velinský říká, že jí přísluší zvláštní obor individuálních tendencí, které mají sociální význam. Předmětem sociální pedagogiky jsou všechny tendence, jichž je individuum schopno. V užším vymezení je pak úkolem sociální pedagogiky „*vyšetřit všechny tendence sociálního původu, na něž má vliv společenské soužití a nalézt všechny činitele, na nichž závisejí*“.

Ke své habilitaci předložil Velinský v roce 1927 spis *Asociační jistota jako základ psychologie učení*. Publikaci předcházela řada dílčích studií a kniha samotná je založena na důkladném studiu zahraniční literatury zabývající se experimentální psychologií. To vše doplnil Velinský o výsledky vlastních experimentů. Po dramatické habilitaci je koncem léta 1928 potvrzen soukromým docentem pro psychologickou pedagogiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Stanislav Velinský je také autorem desítek časopiseckých prací. Patří k nim například pedopsychologické stati uveřejněné v České mysli, ve kterých se zabývá psychoanalýzou Freuda a Durkheima. V Chlupových Nových školách vycházely Velinského studie a recenze (převážně psychologického zaměření).

Koncem dvacátých a počátkem třicátých let Velinský stále více myšlenkově a vědecky inklinuje k pražské pedagogické škole, zvláště k pojetí pedagogiky jejího čelního představitele Václava Příhody. Vyústěním jeho vědeckého vývoje je přechod na Karlovu univerzitu na podzim roku 1932. Brněnskou univerzitu definitivně opouští 31. července 1933. V této době začal docent Velinský publikovat díla navazující na myšlenky naší i světové reformní pedagogiky. Hlavní náplní jeho tehdejší vědecké práce byla problematika individualizovaného učení. Výsledkem studia bylo jedno z nejzajímavějších děl z oblasti reformně pe-

dagogické literatury třicátých let – dvoudílný spis *Individualizace metod* (1933). Materiál k sepsání tohoto díla nashromáždil převážně během svých studií ve Spojených státech. Kniha není jen pouhé referování o amerických zkušenostech, ale je shrnutím Velinského názorů na „tradiční“ školu a zároveň je obhajobou školy využívající metod individualizace. Spis může posloužit také jako ukázka pozitivistického přístupu tehdejších „pedagogů – reformátorů“. Jde převážně o systematickou interpretaci statistických výsledků výzkumů, které jsou východiskem pro vytvoření nové výukové strategie.

Nová škola, využívající prvky individualizace, by měla dosáhnout zvýšené výkonnosti školní práce. Velinský poznamenává, že k tomu vedou pohnutky hospodářské, kulturní a sociální. S vývojem demokratické společnosti roste složitost sociálního života. Rodina stále více předává svou odpovědnost za výchovu svých dětí veřejným institucím. Na školu jsou tak kladeny stále větší nároky. Zvýšené kulturní nároky na školu mají i hospodářský význam. Čím více a lépe je člověk vzdělaný, tím více je hospodářsky zdatný. Individualizovaná soustava výuky s sebou kromě jiného přináší takové přednosti, jako např. skutečnost, že vštěpuje dítěti chuť k práci a správný smysl pro odpovědnost.

Ve druhé části spisu *Individualizace metod*, která nese podtitul *Soustavy individualizovaného učení*, se Velinský snaží najít cenné prvky, které určují cestu vývoje školské praxe. Tyto prvky nachází v řadě pokusů o individualizované učení, které byly uskutečněny v jednotlivých soustavách veřejného školství. Systematický přehled uvedený v této publikaci je důkazem zákonité spojitosti mezi mírou individualizace praxe a množstvím pedagogicko–psychologických výzkumů, které jsou její nezbytnou podmínkou.

V knize jsou charakterizovány také evropské pokusy o individualizovanou výchovu. Školy uplatňující tyto metody byly vždy vesměs soukromé, s omezeným počtem žáků a s vysokým školným. Dalším znakem evropských individualizujících škol je internátní život žáků. Velmi podstatné je zdůrazňování svobody dítěte, které je možné pouze tehdy, připadá-li na jednoho učitele poměrně malý počet žáků. Autor uznává, že poněkud dále než v Evropě je vývoj individualizovaného školství ve Spojených státech. Velinský třídí soustavy amerických reformátorů podle toho, jak jsou blízké ideálu individualizace, podle toho jak se odklánějí od tradičních forem, jak zdůrazňují individuum a jak narušují staré formy za tím účelem, aby bylo lépe vyhověno potřebám individua.

Stanislav Velinský nebyl jen reformátorem–teoretikem, ale angažoval se také na poli reformní školské praxe. Stal se spoluzakladatelem (s V. Příhodou) Výzkumné střední školy typu reálného gymnázia Společnosti pro individualizaci výchovy (SIV) v Praze–Dejvicích. Několik let před druhou světovou válkou se Velinský obklopil na reálném gymnáziu výbornými pedagogy, kteří sami vypracovávali lekce ke svým vyučovacím předmětům včetně závěrečných kontrolních otázek k právě studované látce. Stanislav Velinský zde působil jako kolektivní lektor. „Mezi žáky SIV přicházel vzácněji, se záměry spíše výchovnými, mluvil tišším, však důrazně vemlouvavým hlasem.“

Individualizace na gymnáziu SIV spočívala v samotném způsobu studia. Podle návodů studovali žáci z lekcí rozdělených do oddílů A, B, C, D. Na za-

čátku vyučovací hodiny například vysvětlil učitel několika slovy dané téma. To pak bylo podrobně studováno z cyklostylovaných lekcí, rozdělených do čtyř úrovní (A, B, C, D – ti nejlepší se zajímali o všechno). Studenti gymnázia bohatě využívali možnosti navštěvovat řadu odpoledních zájmových kroužků (hudební, sportovní, filatelistický, referování ze zahraničních cest, modelářství), které byly dobře vedeny. Platila zde zásada: místo zlobení činnost. Žáci měli vlastní časopis, každá třída samosprávu. Starosta před zahájením vyučování „vztyčoval“ vlaječku, před ukončením ji zase snímal. Pokus Stanislava Velinského a jeho kolegů na výzkumné střední škole spadl do doby velmi neklidné a byl ohrožován nepřizní i nepochopením některých správních úřadů. Pokus zůstal nedokončen, protože k uzavření gymnázia došlo v době, kdy nejstarší žáci došli do kvinty. Úspěch „netradiční“ formy vyučování oproti „tradičním“ formám byl vyjádřen pouze posudkem expertů.

V roce 1935 vydává Státní nakladatelství v Praze drobný spisek *Vysvědčení a známky našich dětí*. O rok později je nákladem pražského nakladatelství Unie zveřejněn další neobsáhlý spisek *Návod k přípravě na zkoušku z pedagogiky pro kandidáty učitelství na školách veřejných*. Tato práce obsahuje kromě návodu, jak se systematicky připravovat na zkoušky z tohoto oboru i náplň oboru, jednotlivé dílčí předměty a tematické okruhy.

Publikace *Psychologie pozornosti* vyšla v Praze v roce 1938. Obsah tvoří jedenáct kapitol z teoretické i užité psychologie. Ve stejném roce vyšly v Praze Velinskému ještě další publikace – *Psychologické studium didaktické kapacity žactva* a učebnice *Pedagogická psychologie*.

V druhé polovině třicátých let dozrává Velinský ve významného vědce v oboru pedagogické psychologie a stal se jedním z neaktivnějších členů reformního hnutí v tomto období.

Pedagogova různorodá činnost byla přerušena okupací. Po uzavření českých vysokých škol přežíval Stanislav Velinský jako hospodář a samozásobitel z výnosů své zemědělské půdy na usedlosti ve Svojeticích. V květnových dnech roku 1945 bojoval o rozhlas a byl raněn při výstřelu z pancéřové pěsti. Záhy po válce začal opět pracovat na Karlově univerzitě a externě přednášel v Českých Budějovicích.

Za nejvýznamnější a nejzajímavější dílo z období let 1945–1948 lze považovat publikaci, vydanou Společností pro individualizaci výchovy v Praze roku 1946, pod názvem *Přibližme školu životu*. Podtitul práce zní Plán soustavy životasměrného školení. Základní myšlenky studie jsou: Vzdělání je obecným zájmem národa, týká se všech a je opatřením pro další generace. Cílem vzdělání má být získání takové zdatnosti národa, aby byl schopen se po stránce kulturní i hospodářské prosadit na mezinárodním poli soutěžení. Velinský usiloval o překlenutí uniformity herbartovské školy, odloučené od skutečného, neformálního života. Cílem výchovné koncepce Stanislava Velinského bylo utváření osobnosti člověka ve smyslu humanity, osobnosti, která by byla svěbytná, autonomní, s vlastním myšlením a postoji. Uniformní výchova vedla k potlačení individuality, osobnostním rysem byla průměrnost. Velinský ve své práci *Přibližme školu životu* nezabíhá do podrobností, ale snaží se omezit na základní charakte-

ristiku nového plánu školy. Vychází ze zásady, že škola se musí řídit potřebami praktického života.

V roce 1947 vydává Vysoká škola pedagogická, odbočka v Českých Budějovicích, výtah z přednášek Stanislava Velinského pod názvem *Pedagogika a didaktika*. V přednáškách se Velinský zabírá otázkou vědecké orientace ve výchově, uznává dva hlavní směry světové pedagogiky: filozofický a vědecký (experimentální). Zabývá se tříděním věd ve vztahu k pedagogice, pedagogickou teleologií, výchovou prostřednictvím společenského zřízení a na tomto základě přechází k problémům didaktiky: diferenciaci žáků, zákonitosti individuálních rozdílů, výkonnosti školské soustavy, propadání, cest výchovné práce ve škole.

V letech 1945–1948 dochází ke střetu pedagogických názorů v otázce organizace povinné „jednotné školy“. Velinský patřil k zásadním odpůrcům takového typu školy. Za tento odpor byl označen za nepřítele socializujícího se školství a tím byla ohrožena jeho existence natolik, že se rozhodl emigrovat, neboť mu hrozila práce v dolech. Ještě než opustil zemi, daroval svůj majetek pro účely zřízení kulturních a vzdělávacích institucí Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, Československé akademii věd a Astronomickému ústavu. Do tohoto majetku patřily polnosti u Pardubic, domek u Revnice a usedlosti ve Svojeticích.

Sílu osobnosti Stanislava Velinského dokazuje skutečnost, že se mu podařilo prosadit se i ve složitých poměrech v zahraničí. Stanislav Velinský emigroval v roce 1948 a první rok strávil ve sběrném táboře v Německu. Poté pracoval na zemědělské farmě v Kanadě, která mu po bankrotu nemohla zajistit smlouvané finanční prostředky. Proto se nějaký čas Velinský živil lovem kožešinových pižmových myší!

Po čase přijíždí do USA. Dostupné informace o Velinském z tohoto období jsou velice strohé. V USA vede jako psycholog po dvanáct let psychologickou kliniku. Kromě toho působí na pedagogických institutech. Nezapomíná na svou vlast, neustále čerpá inspiraci z Komenského a z Husa a tak šíří jejich myšlenky, o kterých se do konce života domníval, že neztratily na aktuálnosti.

V tomto období vydává Velinský své poslední publikace: *Why Comenius is a Great Personality a Personality's Superstructure – The Cosmic Order and Our Mental Health*, vydanou v Londýně v roce 1963. Kromě toho je autorem studie o M. Janu Husovi. Podle profesora Milana Machovce jde o krásné svědectví toho, jak autor prožíval Husa v souladu s prožitím ideálů svobody, rozumu a lidských práv.

Při vlastní pracovní náplni v zahraničí Velinský stále sleduje dění doma. Ani za hranicemi neztrácel naději, že jednou přijde kýžená změna „ve státní správě“. Ve všem co v zahraničí vykonával, mu nešlo o vlastní prospěch. Jeho ambice „dostat se nahoru“ mají velký cíl – dobře reprezentovat a vytvořit si pevnou pozici pro návrat do vlasti. Když odešel do důchodu, přestěhoval se do Oxfordu, aby byl blíže své vlasti. Po celou dobu emigrace totiž věřil, že se bude moci vrátit zpět do své rodné země.

Osobnost a dílo Stanislava Velinského mělo být po jeho odchodu z Československa programově zapomenuto či vymazáno z naší historie. Tomu nasvěd-

čuje krátký pohled na literaturu mapující oblast vědecké pedagogiky. Pedagogická a vědecká činnost Stanislava Velinského z období první republiky je hodnocena zejména L. Kratochvílem ve III. dílu Pedagogické encyklopedie a J. Králem v Československé filozofii. Avšak Pedagogický slovník z let 1965 – 1967 již činnost Stanislava Velinského neuvádí. V roce 1952 byl v časopisu Pedagogika označen Velinský dokonce za zběha a zrádce národa. V 80. letech se u některých autorů, publikujících práce o dějinách pedagogiky, objevuje o Stanislavu Velinském alespoň stručná zmínka. Tyto charakteristiky jsou velice stručné, povrchní a svědčí o neznalosti osobnosti Velinského i o nedostatku pramenů. Samozřejmě v té době ještě existoval určitý „ideologický nezájem“.

Listopad 1989 přinesl pád komunistického režimu a pro mnoho emigrantů možnost znovu spatřit milovanou zemi. Konkrétnější zprávy o S. Velinském se objevují už těsně před obdobím politického zvratu. Zůstává stále československým státním občanem, neboť v USA získal občanství v nouzovém období v roce 1956, kdy se na něj vztahovala úleva pro „politicky postižené“. V roce 1989 se dožívá devadesáti let a obnovuje písemný styk z Oxfordu se svojí bývalou žákyní z gymnázia Společnosti pro individualizaci výchovy – paní Miladou Ronešovou, která mu zprostředkovává spolupráci s profesorem Jiřím Hájkem (z Unie pedagogů soukromých škol) a s PhDr. Václavem Michovským (z Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem). Velinský nabízí obnovené vydání knihy Přibližme školu životu a reedici některé z jeho dalších publikací. Žádá o možnost vydání knihy O Mistru Janu Husovi. Ještě v tomto úctyhodném věku byl odhodlán podílet se na vedení mládeže a dopomoci jí k návratu ke kulturním hodnotám první republiky.

Jedním z jeho cílů bylo vystavět v Praze středisko pro studium Univerza – Vesmíru. Z vybudovaného „Ohniska“ (jak je ve svém plánu nazývá) by vycházelo nové, osvícené, zcela pravdivé učení.

Velinský má vše promyšlené, v duchu připravené k realizaci – jako dar vlasti. Vzhledem k tomu, že je žádoucí, aby výchova a vzdělání mládeže nečerpaly jen z historie, ale zároveň odpovídaly současnému světovému trendu, vyžaduje Velinský pohotovou reakci školství – úprava osnov, učebnic, přípravy pedagogů atd.

Na jaře roku 1991 navštívil už téměř slepý Stanislav Velinský Karlovu univerzitu a poté Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Setkal se s profesorem Hájkem a s bývalými žáky. Účastnil se pracovní schůzky shromáždění Unie soukromých škol a byl nadšen odvážným vykročením jejich členů.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uvažovalo o dalším, upraveném vydání jedné z jeho nejaktuálnějších publikací. Jak se ale zdá, veškeré plány a úmysly ministerstva vyhasly spolu s životem Stanislava Velinského, který 5. listopadu 1991 umírá na selhání srdce ve svém domě v Oxfordu.

Z rozsáhlého díla Stanislava Velinského uvádíme pro ilustraci
pouze některá díla:

Školské měření. Bratislava 1926. – Individuální základy sociální pedagogiky. Brno 1927. – Asociační jistota jako základ psychologie učení. Brno 1927. – Individualisace metod. I. díl. Brno, 1933. – Individualisace metod. II. díl. Soustavy individualizovaného učení, Brno 1933. – Tři přednášky o individualisaci učení. Praha a Mladá Bolesla 1933. – O samoučení. Brno 1933. – Vysvědčení a známky našich dětí. Praha 1935. – Návod k přípravě na zkoušku z pedagogiky. Praha 1936. – Pedagogická psychologie. Praha 1938. – Psychologie pozornosti. Praha 1938. – Psychologické studium didaktické kapacity žactva. Praha 1938. – Přiblížme školu životu. Praha 1946. – Pedagogika a didaktika. České Budějovice 1947. – Personality's Superstructure – The Cosmic Order and Our Mental Health. London 1963. – Why Comenius is a Great Personality. 1963.

